

УДК 026:37](477-25)ДНПБ:025.5

Надія Мацібора,

науковий співробітник,

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського

вул. М. Берлинського, 9, м. Київ, 04060, Україна

E-mail: nadiyamacibora@gmail.com

Інформаційний ресурс Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: історія й сучасність

Стаття присвячена двадцятій річниці від дня заснування Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Висвітлено історію формування інформаційного ресурсу бібліотеки, стан його збереження та перспективи розвитку.

К л ю ч о в і с л о в а: Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, джерела формування інформаційного ресурсу, рідкісні та цінні видання бібліотеки, об'єднаний електронний ресурс.

У жовтні 2019 р. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського відзначатиме своє 20-річчя. Фундаторами бібліотеки були президент НАПН України, академік В. Г. Кремень, міністр освіти В. О. Зайчук, віце-президенти НАПН України, академіки В. М. Мадзігон, О. Я. Савченко, академіки О. В. Сухомлинська, М. С. Вашуленко. Бібліотеку засновано згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 1999 р. № 2018 [10]. У листопаді 2003 р. їй присвоєно ім'я видатного українського вченого, педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського [9]. Першим директором ДНПБ України постановою Президії АПН України від 17 листопада 1999 р. було призначено кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника, заслуженого працівника культури України П. І. Рогову. Під її керівництвом колектив ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського провів значну роботу з організації фонду. Було здійснено капітальний ремонт будівлі (вул. Берлинського, 9), який дав змогу створити комфортні умови для роботи персоналу і користувачів. П. І. Рогова очолювала бібліотеку впродовж 1999–2014 рр. З січня 2015-го директором Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського призначено доктора педагогічних наук, професора Л. Д. Березівську (Постанова Президії НАПН України від 22 січня 2015 р.). Сьогодні наша бібліотека є багатофункціональною науковою установою у складі Національної академії педагогічних наук України.

Основою інформаційних ресурсів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського стали фонди двох спеціальних педагогічних бібліотек – наукової

бібліотеки Інституту педагогіки Академії педагогічних наук України та Центральної освітянської бібліотеки Міністерства освіти.

Наукова бібліотека Українського науково-дослідного Інституту педагогіки (УНДІП) бере свій початок від книгозбірні Харківського товариства поширення в народі грамотності (1869–1920 рр.). Частина фонду, який до 1917 р. налічував 8645 примірників, стала основою книжкового зібрання бібліотеки [4]. У 1918 р. бібліотека об'єднала більшість книгозбірень відділів Губнаросвіти у м. Харкові. Було створене інформаційно-консультативне бюро «Книгозбірня по питаннях освіти», яке виконувало консультативні функції за фаховими запитами.

У 1920–1921 рр. книгозбірня стала Центральною педагогічною бібліотекою Харківської Губнаросвіти. Через рік її на правах відділу приєднали до Харківської наукової бібліотеки (нині – ХДНБ ім. В. Г. Короленка). Після організації у 1926 р. Всеукраїнського інституту педагогіки, педагогічну бібліотеку за пропозицією комітету Укрнауки, включають до складу новоствореного Українського науково-дослідного інституту педагогіки. Положенням про науково-педагогічну бібліотеку, схваленим Укрнаукою 21 травня 1927 р., було визначено основні завдання книгозбірні: створити книжкову базу для забезпечення науково-дослідної роботи інституту, забезпечити обслуговування наукових працівників і педагогів інших наукових установ, бути центром педагогічного життя [1]. На бібліотеку поклалися функції всеукраїнського центру з галузевої інформації. Незважаючи на важкий економічний стан у державі, бібліотека як всеук-

раїнська науково-педагогічна книгозбірня отримувала безоплатний фаховий примірник спеціальної літератури – педагогічної, педологічної, психологічної, а також вітчизняні та іноземні фахові періодичні видання (близько 30 назв) [12].

У 1930 р. в Києві відкривають філію УНДІП з науково-педагогічною бібліотекою. Фонд книгозбірні, що розміщувався на вул. Воровського, 4, на той час налічував 600 примірників педагогічних журналів. Завдяки копійчкій праці бібліотекарів на чолі із завідувачкою бібліотеки Е. О. Івановою за кілька років її фонд зріс до 6 тис. одиниць зберігання. Нарощування інформаційного ресурсу відбувалося за рахунок документів, що надходили від науковців, із приватних зібрань містян.

У 1934 р. УНДІП зі своєю бібліотекою переїжджає до Києва. Об'єднаний фонд бібліотеки зростає до 50 тис. примірників. На початку 1941 р. у їх книгозбищах зберігалось уже 70 тис. документів. Під час війни інститут евакуювали до Харкова, а бібліотеку залишили в Києві. За розпорядженням заступника міністра освіти Є. А. Любера завідувачці Е. О. Івановій доручили зберегти фонд педагогічної літератури, що й було зроблено. У січні 1944 р. бібліотека УНДІП відновила роботу. З фондом 87 600 одиниць зберігання та зі штатом чотирьох бібліотекарів вона обслуговувала понад 230 читачів.

У різні роки бібліотеку УНДІП очолювали Ф. С. Лісник, О. В. Піскорська, Е. О. Іванова, К. М. Бердичевська, І. П. Рожківська, М. О. Самборська. Вагомий внесок у розбудову книгозбірні зробили рядові бібліографи, бібліотекарі: А. М. Марголіна, Н. Г. Павелко, А. Н. Резніченко, М. Г. Ракитська, С. Д. Корнейко, І. О. Соколовська, Т. І. Наumenко, О. Г. Момот, А. Г. Дмитрієва, О. Н. Єрмолинська, Т. В. Зануда, Л. М. Заліток.

У повоєнні роки фонд книгозбірні постійно зростає. Упродовж 1950–1991 рр. бібліотека отримувала обов'язковий платний примірник педагогічної літератури з Центрального колектора наукових бібліотек (м. Москва). В УРСР це була єдина спеціальна наукова педагогічна бібліотека, яка формувала галузевий фонд. Аналіз інвентарних і сумарних книг бібліотеки УНДІП засвідчує, що наприкінці 1990 р. її фонд становив 283 891 примірник, а за 1991–1999 рр. зріс ще на 96 212. У бібліотечному фонді переважали тематичні зібрання документів з питань історії педагогіки, дидактики, організації й системи освіти, навчання й виховання, школознавства, шкільної педагогіки, методики викладання шкільних предметів, спеціальної педагогіки тощо. Досить повним був

фонд з історії, філософії, суспільно-політичної літератури, енциклопедичних і довідкових видань.

У 1999 р. провідні науковці Інституту педагогіки Н. Бібік і М. Бурда перемогли в конкурсі Міжнародного фонду «Відродження» і отримали грант на реалізацію проекту «Бібліотека сучасного підручника». В результаті випущені підручники стали частиною фонду бібліотеки. Всього надійшло понад 2,5 тис. видань сучасних українських підручників, підручників мовою оригіналу з країн СНД та зарубіжжя. Нові надходження були такими значними, що дали можливість організувати у бібліотеці читальну залу сучасного підручника.

Другою важливою складовою інформаційного ресурсу ДНІПБ України ім. В. О. Сухомлинського є фонди колишньої Центральної освітянської бібліотеки Міністерства освіти, яка успадкувала надбання педагогічної бібліотеки Київського будинку вчителя (КБВ), заснованої у 1923 р. як структурний підрозділ Будинку працівників народної освіти м. Києва. Аналіз складу її фонду показав, що спочатку тут переважали благодійні внески киян, дари педагогів, науковців, освітянських установ, видавництв, а також придбані за державні кошти книжки педагогічної, історичної, філософської тематики, літературно-художні видання кінця XIX – початку XX ст. У подальшому бібліотека формувала свій фонд з урахуванням потреб читачів. У 1993 р. на час реорганізації педагогічної бібліотеки Київського будинку вчителя у Центральну освітянську бібліотеку її фонд налічував 80 тис. примірників, а на 01.01.2000 р. – майже 150 тис. примірників (40 % – фахові документи). Цей інформаційний ресурс істотно доповнювали періодичні видання України та країн СНД (загалом 560 назв) [11].

Упродовж двадцятирічного становлення й розвитку ДНІПБ України ім. В. О. Сухомлинського активно формує національне галузеве книгозбище. Фонд бібліотеки за змістом є універсальним, але пріоритет надається документам з питань освіти, педагогіки, психології, адже головне завдання колективу – сформуванню універсуму галузевого знання для максимального повного задоволення інформаційних запитів користувачів: наукових працівників педагогічної і психологічної галузі, практичних фахівців освітянської галузі України.

Одним із основних напрямів діяльності головної бібліотеки освітянської галузі є науково-дослідна робота з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та інформаційної діяльності. Упродовж 2000–2019 рр. нашими фахівцями було розроблено понад десять наукових

тем, зокрема це: «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)», «Теоретичні засади створення всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського», «Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського» та ін. Результати наукових досліджень викладено у збірниках матеріалів підсумкових конференцій і семінарів. У бібліотеці започатковано серійні науково-допоміжні бібліографічні посібники: «Видатні педагоги світу» (з 2000 р.), «Ювіляри НАПН України» (з 2001 р.), «Академіки НАПН України» (з 2002 р.), «Майстри бібліотечної справи» (з 2009 р.).

У 2009 р. бібліотечній спільноті було представлено наукові дослідження кандидата історичних наук, директора ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Рогової, зокрема її фундаментальну монографію «Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.)» [12].

Наукові співробітники бібліотеки виконують велику науково-методичну роботу, спрямовану на удосконалення діяльності бібліотек освітянської мережі, створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу та організації його активного використання, підвищення кваліфікації фахівців освітянських бібліотек. З огляду на визначені пріоритети розроблено та втілено в практику понад сто нормативно-інструктивних, методичних документів. Зв'язок між бібліотеками освітянської мережі та користувачами підтримується через галузевий центр міжбібліотечного абонементу (МБА), надання різноманітних інформаційних послуг.

З 2002 р. до бібліотеки надходить безкоштовний обов'язковий примірник навчальних, навчально-методичних, наукових видань з питань педагогіки і психології; навчальна і науково-просвітницька аудіопродукція для вчителів [8]. Користувачі бібліотеки, науковці, вчителі дарують бібліотеці книжки, свої творчі напрацювання. Так, родина українського педагога В. О. Сухомлинського подарувала 3,5 тис. документів зі своєї особистої бібліотеки. 24 квітня 2003 р. відкрито читальну залу Фонду В. О. Сухомлинського, що стала науковою лабораторією для вивчення й популяризації спадщини великого українського педагога-новатора. Сьогодні цей фонд налічує понад 5 тис. документів.

За двадцятирічний період роботи бібліотечний фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

збільшився на 105 611 примірників і на 01.04.2019 р. становить 578 939 одиниць зберігання.

З метою збереження фонду у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ухвалили відповідну програму (2008–2015, 2016–2020 рр.). Мета програми – розробити і реалізувати комплекс наукових, організаційних, технологічних, адміністративно-господарських, культурно-виховних заходів щодо збереження фонду бібліотеки як сегмента культурного й інформаційного спадку держави та частини Державного фонду України.

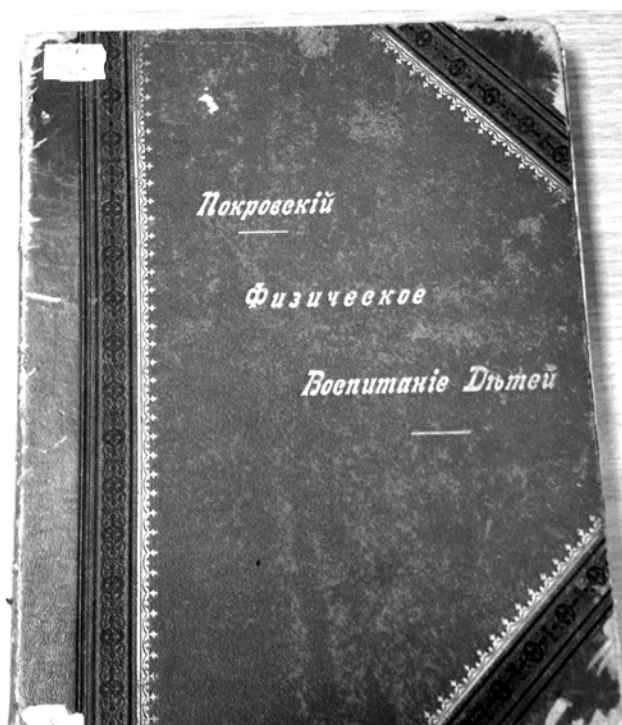
В історичному вимірі спеціалізація роботи зі збереження бібліотечних ресурсів існує приблизно стільки, скільки існує бібліотека як культурне, духовне і матеріальне явище сучасної цивілізації.

У нашій установі особлива увага приділяється збереженню документного спадку, і насамперед, книжковим пам'яткам (рукописні книги, стародруки, рідкісні та цінні видання XIX–XX ст.). Рідкісна книга це: 1) видання, що має певну цінність (суспільну, естетичну, наукову, художню, друкарську, історичну, мемуарну, краєзнавчу, бібліографічну) і збереглося у відносно малій кількості примірників; 2) примірник видання, що має неповторні прикмети, які відрізняють його від решти тиражу видання – підносний, іменний, розфарбований, з автографом письменника, читацькими помітками, цікавим екслібрисом, в особливій оправі, з додатковими вкладками тощо [3]. Статус книжкової пам'ятки можуть мати також примірники з автографами та коментарями визначних осіб. В якості колекційної книжкової пам'ятки можна розглядати цілісні зібрання наукової, галузевої літератури, особові бібліотеки тощо.

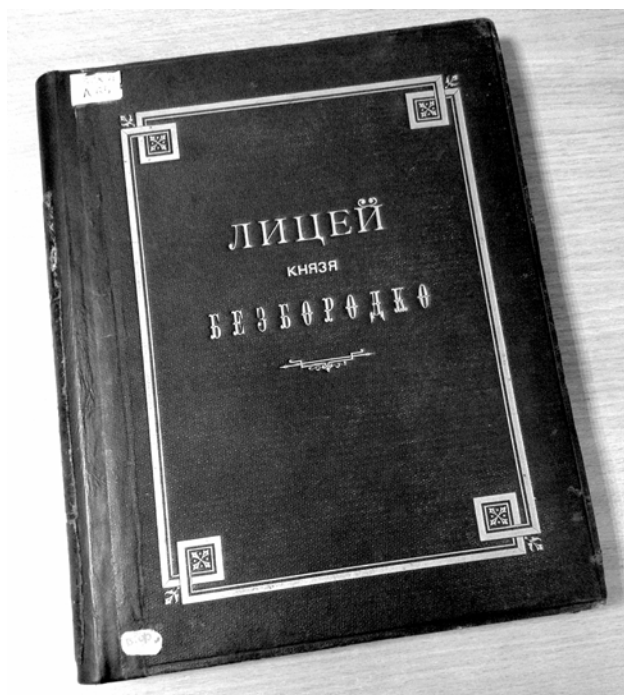
Фонди двох педагогічних бібліотек, об'єднані в єдиному галузевому інформаційному ресурсі, дають можливість користувачам отримувати фахову інформацію з рідкісних книжкових джерел. Гордістю нашої книгозбірні є раритетні видання XVIII – початку XX ст.: енциклопедії, словники: «Энциклопедический словарь» Брокгауза і Ефрона. СПб., 1891–1904 рр.; «Педагогическая энциклопедия» в 3 томах. М., 1927–1930 рр.; «Большая энциклопедия». СПб., 1896–1909 рр.; видання з питань педагогіки, освіти та психології: Кант И. О педагогике (1896); Диттес Ф. Очерк практической педагогики (1875); прижиттєві видання О. Духновича, К. Ушинського, М. Корфа, С. Русової, В. Гіляровського, Г. Челпанова та інших; підручники для гімназій, ліцеїв: Яценко Л. Граматика для українського народу (1862); Мороз Д. Арифметика або щотниця (1862, 1863); Дмитриев А. Русская первая языкоучебная читанка (Львов, 1862);

унікальні за своєю значущістю дореволюційні періодичні видання: «Вестник воспитания» (1840–1917), «Журнал Министерства просвещения» (1835–1916), «Педагогический сборник» (1865–1917), «Наша школа» (1909–1914, 1916–1918), «Учитель» (1889–1914), «Киевская старина» (1882–1906) [5].

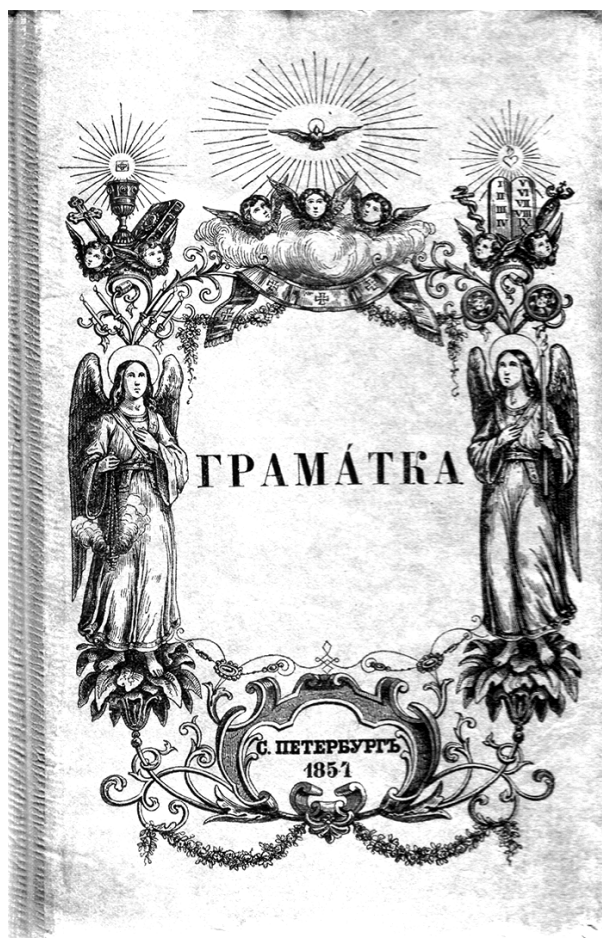
Варто зауважити, що книжкові пам'ятки сьогодні перебувають у центрі уваги міжнародного співтовариства, насамперед ЮНЕСКО, відповідних інституцій і фахівців. Тому виокремлення та реєстрація найціннішої історичної частини сукупного національного бібліотечного фонду України – стародруків та рідкісних видань – важливий напрям книгознавчих і бібліотекознавчих досліджень. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2001 р. № 1709 «Про затвердження переліку наукових об'єктів, що становлять національне надбання, та внесення змін до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 174» [7], означеній частині фонду нашої бібліотеки (документи психологічного, педагогічного та історико-культурного напрямку XVIII–XIX ст.) надано статус наукового об'єкта, що становить національне надбання України. Цей факт підтверджено Свідомством № 82 від 19 лютого 2009 р., виданим Міністерством освіти і науки України. Рідкісні та цінні видання сформовано у підфонди «Педагогіка», «Психологія», колекції «Шкільні підручники і посібники», «Часописи педагогічного та психологічного змісту».

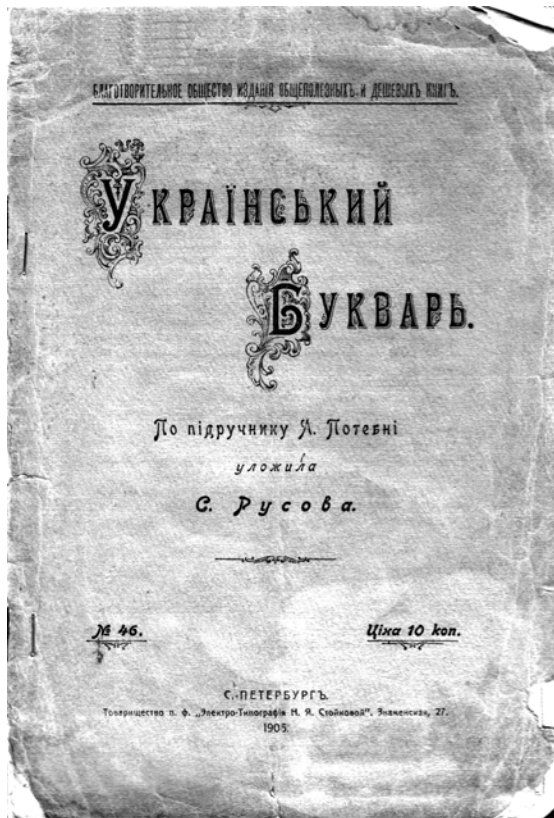
Покровский Е. А. Физическое воспитание детей.
Москва, 1884

Лицей Князя Безбородко.
Санкт-Петербург, 1859

Грамагтка (Тип. П. Куліша).
Санкт-Петербург, 1854

Русова С. Український букварь
Санкт-Петербург, 1905

Лубенець Т. Граматка. Київ, 1917

Часописи

У січні 2016 р. відкрито кімнату-музей рідкісної книги, яка є творчою лабораторією для науково-педагогічних досліджень. У музейній експозиції представлено документи педагогічної, психологічної й навчальної книги 1748–1917 рр. видання, що мають наукову, історичну й культурну цінність. Наполеглива робота наших фахівців дає змогу розкрити безцінні документні ресурси у фондах бібліотек освітянської мережі і допомагає користувачам ширше використовувати ці ресурси у своїй науковій і практичній роботі.

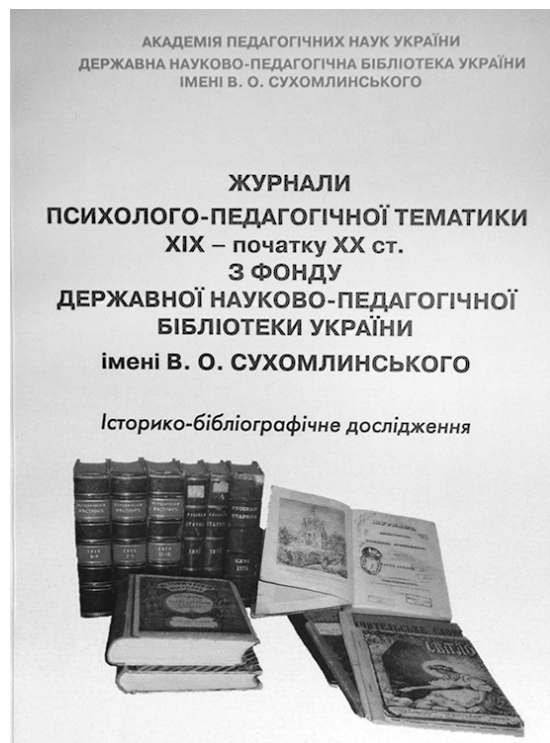
Сучасні бібліотеки, незалежно від носіїв інформації та поділу ресурсів, вступили в нову еру мереж електронних документів і не залишаються осторонь інформаційних технологій. Сьогодні для них актуальним є не «володіння документом», а «доступ до джерел інформації». З огляду на це, створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу, який є складовою відкритого інформаційного простору, сукупністю максимально повної вітчизняної документної інформації в електронній формі з питань педагогіки і психології, наданої в користування, – нагальна потреба часу. Для максимально повного задоволення потреб суспільства в інформації та збереження бібліотечних ресурсів, зокрема й рідкісних видань, у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж 2003–2019 рр. виконано комплекс робіт з оцифрування видань, що здобули статус національного надбання України. Для здійснення зазначених робіт бібліотека отримує державну фінансову підтримку. За цей період оцифровано 1250 документів (353 257 с.). Видання XVIII–XIX ст., серед яких: «Граматка» (Тип. П. Куліша, 1748 р.); М. Гатцюка «Українська абетка» (1861 р.); Я. А. Коменський «Великая дидактика» (1896 р.); И. Сикорский «Душа ребенка с кратким описанием...» (1911 р.);

М. В. Ломоносов «Краткое руководство к красноречию» (1748 р.); прижиттєві видання видатних педагогів, письменників, істориків XIX – початку XX ст.: М. Пирогова, К. Ушинського, В. Корфа, І. Огієнка, С. Русової, Я. Чепіги, П. Лубенця та ін. Електронні копії рідкісних і цінних видань сьогодні доступні на веб-порталі бібліотеки, а також прислужилися національній Програмі поповнення страхового фонду документів України.

У бібліотеці розроблено організаційні засади створення об'єднаного електронного ресурсу, зокрема й рідкісних та цінних видань освітянської мережі МОН України і НАПН України, доступ до яких надається через веб-портал ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Для більш широкого представлення інформаційного ресурсу нині створюється об'єднаний каталог з фондів бібліотек мережі, які увійдуть до Реєстру національного й культурного надбання нашої країни.

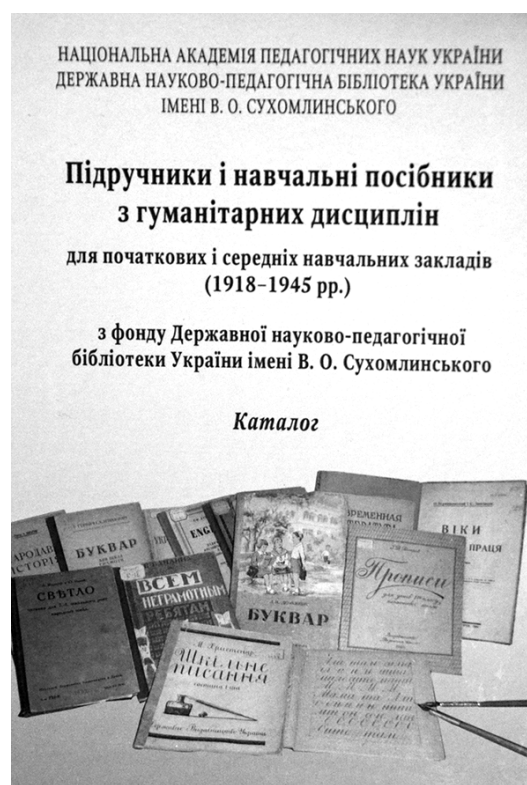
В електронному каталозі сформовано базу даних «Рідкісні книги». Для популяризації унікального фонду укладено бібліографічні посібники, зокрема, каталоги «Підручники і навчальні посібники (1748–1917 рр.) для початкових і середніх навчальних закладів з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухом-

Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : історико-бібліографічне дослідження. Київ, 2009

Підручники і навчальні посібники (1748–1917 рр.) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського для початкових і середніх навчальних закладів : каталог. Київ, 2005

Підручники і навчальні посібники з гуманітарних дисциплін для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : каталог. Київ, 2014

линського»; «Підручники і навчальні посібники з гуманітарних дисциплін для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського»; історико-бібліографічне дослідження «Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» [2; 6].

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського послідовно здійснює системну науково-дослідну, практичну роботу щодо вивчення та популяризації національного спадку, створення й збереження національного галузевого фонду для максимально повного інформаційного забезпечення української науки і практики, надає необмежений доступ користувачам до своїх інформаційних ресурсів як у традиційній формі, так і на електронних носіях.

Список використаних джерел

1. Витяг з Положення про науково-педагогічну бібліотеку при Українському науково-дослідному інституті педагогіки. *Бюлетень народного комісаріату освіти*. 1928. № 9 (96). С. 12.
2. *Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського* : історико-бібліогр. дослідж. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ : Четверта хвиля, 2009. 128 с.
3. Ковальчук Г. І. *Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки)* : монографія / Г. І. Ковальчук. Київ : НБУВ, 2004. 644 с.
4. Лісник Ф. С. Педагогічний відділ ... *Путь просвещения*. 1924. № 4–5. С. 323–325.
5. Мацібора Н. Дослідження колекцій рідкісних видань із фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. *Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка : історія, сучасність : доповіді та повідомлення* : міжнар. наук. конф., 28–30 жовт. 2010 р. Львів, 2010. С. 221–225.
6. *Підручники та навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.) у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*: каталог. Київ : Атіка, 2005. 383 с.
7. Про затвердження переліку наукових об'єктів, що становлять національне надбання, та внесення змін до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 174 : постанова Кабінету Міністрів України від 19 груд. 2001 р. № 1709. *Офіц. вісн. України*. 2001. № 51. Ст. 2305. Перелік наук. об'єктів додається.
8. Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів : постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2002 р. № 608. *Уряд. Кур'єр*. 2002. 17 трав. (№ 88). С. 11.
9. Про присвоєння Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського : розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 листоп. 2003 р. № 664-р. *Шкіл. б-ка plus*. 2003, груд. (№ 12). С. 16.
10. Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовт. 1999 р. № 2018. *Законодавство – бібліотекам України* : довід. Київ: Нац. Парлам. б-ка України, 2000. Вип. 1. С. 162.
11. Рогова П. Нова державна бібліотека – головна бібліотека освітньої галузі України / П. Рогова. *Бібл. планета*. 2000. № 3. С. 17–18.
12. Рогова П. І. *Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.)* : монографія. Київ, 2009. 271 с.